

УДК 81'373:347.67

ЗАПОВІТ ЯК ПРАВОВА КОМУНІКАТИВНА ДІЯ

Ольга Кулина

Національний університет «Львівська політехніка»
вул. С. Бандери 28 а, Львів, Україна, 79013;
okulyna@gmail.com

У статті проаналізовано погляди на вивчення мовленнєвих актів у сучасному мовознавстві та аргументовано, що заповіт є правовою комунікативною дією перформативного характеру. Мовленнєві акти у заповітах розглядаємо як комунікативну дію, яка набуває чинності після смерті заповідача. Таким чином, дія заповідання є відтермінованою. Показано, що заповіти є логічною послідовністю перформативних мовленнєвих актів, які мають ілюкитивну силу і є дією заповідання. Аналіз текстів англійських заповітів виявив три типи експліцитного перформативу: *I x that; I x to; I x*. Екзертиви у заповітах виражають: а) волю заповідача про передачу майна на користь певної особи та вербалізуються за допомогою дієслів, що позначають дарування (*give, bequeath, order, direct, devise, declare, leave and further*); б) призначення виконавців останньої волі (*nominate, constitute, appoint*). Комісиви є дією посвідчення заповіту. Відкликальна частина заповіту є експозитивом, на що вказує використання дієслова *revoke*.

Ключові слова: заповіт, правова комунікативна дія, перформатив, експліцитний перформатив, мовленнєвий акт, екзертив, комісив, експозитив.

Мова права є інструментом забезпечення нормативно-правового регулювання діяльності суспільства і має низку характерних особливостей, зумовлених комунікативними потребами суб'єктів правової комунікації. У сучасній дискурсивній парадигмі мовознавчих студій вивчення мови права є невід'ємною складовою дослідження жанрів правового дискурсу. Заповіт як один із таких жанрів є у фокусі уваги цієї статті. Заповіт розглядається як комунікативна дія, яка реалізується засобами перформативного мовленнєвого акту.

Мова права є об'єктом дослідження низки вітчизняних та зарубіжних філософів та лінгвістів, яке проводиться у трьох площинах: 1) філософські аспекти (Ф. Brentano, Ч. Пірс, Г. Фреге, Б. Рассел, Л. Вітгенштайн, Р. Карнап, М. Шлік, А. Айєр, К. Олівекрон, Х. Перельман, Ю. Габермас); 2) правознавчі аспекти (М. Наум, А. Олійник, В. Копейчикова, В. Козлов, Ф. Шульженка, Т. Андрусак) та 3) мовознавчі аспекти (Н. Артикуца, С. Кравченко, Ю. Прадід, В. Радецька, Б. Стецюк, З. Тростюк, Д. Беляєва, М. Голєва, Т. Губаєва, С. Дороніна, О. Сковородникова). З'явився окремий підрозділ мовознавчих студій: *юридична лінгвістика* (Ю. Ф. Прадід) чи *юрислінгвістика* (М. Голєв).

Теорію комунікативної дії розробив німецький філософ та соціолог Ю. Габермас. У праці «Теорія комунікативної дії» він пропонує інноваційну теорію суспільства та визначає три структурні раціональні компоненти життєвого світу людини: культуру, суспільство та особистість. До культури він відносить передачу пояснювальних схем, якими обопільно

діляться співбесідники. Координування дій за допомогою міжсуб'єктних правил обумовлює легітимне становлення міжособистісних стосунків у суспільстві. Особистості мають інтерактивні можливості, а суспільні норми регулюють їхні дії і забезпечують самовираження особистості під час комунікативного процесу. Метою комунікативного процесу є досягнення згоди співрозмовниками (Habermas, 1984, pp. 66–67). Закон у теорії Ю. Габермаса має функцію регулятора. При цьому філософ розрізняє закон і моральність. Моральність визначається на рівні особистості і розглядається як “суб'єктні морально-практичні інтереси”, а закон є соціальним інститутом, який має владу і утверджує норми для усього суспільства (Habermas, 1984, p. 502). М. Дефлем наголошує на важливості теорії комунікативної дії Ю. Габермаса і справедливо зазначає, що лише за допомогою мови та раціональної дискусії співрозмовники координують свої дії, щоб досягнути порозуміння, а комунікативні дії є невід'ємною частиною життєвого світу людини (Deflem, 1996, p. 5).

Метою цієї статті є аналіз заповіді як правової комунікативної дії. Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1) дати огляд поглядів на мовленнєві акти (далі МА) у сучасному мовознавстві; 2) аргументувати, що заповіт є комунікативною дією перформативного характеру.

Для розгляду заповіді як правової комунікативної дії, перш за все, визначимо, чи можна кваліфікувати його як мовленнєвий акт. Основоположником теорії МА вважають Дж. Остіна. Він першим вводить поняття перформативу та протиставляє його констативу (Austin, 1962, pp. 23–34). Для Дж. Остіна констативне висловлення є твердженням, яке може бути істинним або хибним. Перформативне висловлення не є ні правдивим ні хибним, а його метою є ви-конання дії. Дж. Остін упровадив у мовознавство термін *перформативний* (*performative*), який функціонує у прикметниковій та в іменниковій формах. Термін утворено від слова *perform*, що означає *здійснити дію, виконати* + *-ive* (Austin, 1962, p. 6). Дієслово в першій особі теперішнього часу дійсного способу може виступати як експліцитний перформатив. Дж. Остін виділяє три типи такого перформативу: 1) *I x that*; 2) *I x to*; 3) *I x* (Austin, 1962, p. 68). Він виділяє п'ять класів перформативних висловлень: вердиктиви, екзертиви, комісиви, бегабітиви та експозитиви (Austin, 1962, p. 150) (таблиця 1). В основу цієї класифікації покладено ілюкутивну силу МА, а також виокремлено ключові слова, які визначають приналежність МА до певного типу (Austin, 1962, pp. 156–162).

Дж. Серль запропонував дещо інший підхід до розгляду та класифікації МА. Він стверджував, що кожне речення за певних умов є ілюкутивним актом (Searle, 2004, pp. 56–74). Ілюкутивний акт тлумачиться як мінімальна одиниця мовленнєвого спілкування, а його здійснення відноситься до тих форм поведінки, які регулюються правилами. Ілюкутивні акти Дж. Серль поділяє на репрезентиви (зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлення), директиви (змушують адресата щось зробити), комісиви (зобов'язують виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки), експресиви (виражають психологічний стан мовця, характеризують міру його відвертості) та декларативи (встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлювання та реальністю).

Американський вчений К. Бах у праці “Прагматика і філософія мови” наголошує на співвідношенні між експліцитними перформативами та ілюкутивними актами, ілюкутивними актами та комунікативними намірами. Висловлення він називає комунікативною дією і виділяє чотири типи комунікативних ілюкутивних актів, які подано у таблиці 2 (Bach, p. 6):

Таблиця 1

Типи МА (за Дж. Остіном)

Тип МА	Спрямування дії	Ключові слова
вердиктиви	подання думки чи оцінки	<i>acquit, convict, find (as a matter of fact), readitas, rule, calculate, reckon, take it, grade, rank, rate, assess, value, describe, characterize, diagnose, analyse etc.</i>
екзертиви	виражають владу, права чи вплив та подають рішення на користь чи проти якоїсь дії	<i>dismiss, excommunicate, demote, name, order, sentence, levy, choose, bequeath, warn, command, direct, fine, nominate, claim, give, announce, countermand, annul, enact, reprieve, dedicate, declare etc.</i>
комісиви	виражають обіцянку і схиляють до певної дії	<i>promise, covenant, undertake, bindmyself, am determined to, intend, meanto, contract, give my word, declare my intention, plan, purpose, propose to, shall, swear, guarantee, vow, agree, consent, dedicate myself to, declare for etc.</i>
бегітативи	позначають реакцію на позицію та поведінку людей	<i>apologize, thank, deplore, commiserate, compliment, condole, congratulate, felicitate, sympathize, resent, don't mind, pay tribute, criticize etc.</i>
експозитиви	позначають висловлення, які показують ставлення до бесіди	<i>affirm, deny, state, describe, class, identify, report, swear, conjecture, interpose, withdraw, inform, apprise, tell, answer, rejoin, ask, testify, agree etc.</i>

Таблиця 2

Типи комунікативних ілокутивних актів (за К. Бахом)

Тип комунікативного ілокутивного акту	Вживання
Константиви	підтвердження, заявки, оголошення, реакція на відповідь, твердження, класифікація, одобрення, підтвердження, припущення, заперечення, непогодження, представлення інформації, дискусія, ідентифікація, інформування, наполягання, передбачення, звітування, обумовленість
Директиви	поради, попередження, прохання, випрошування, звільнення, дозвіл, заборона, вказівки, накази, дозвіл, запит, вимоги, пропозиції, попередження
Комісиви	обумовлення, парі, гарантування, запрошення, дарування, обіцянки, клятви, зголошення
Визнання	вибачення, співчуття, привітання, вітання, подяки, визнання

К. Бернал, досліджуючи судові рішення, використовує класифікацію мовленнєвих актів Дж. Серля та Д. Вандервекена і ділить їх на асертиви, директиви, експресиви, комісиви та декларації. Власне, у комісивах мовець бере на себе зобов'язання здійснити певні дії. Автор зазначає, що такий МА виражає зобов'язання мовця зробити щось у майбутньому (Bernal, p. 14).

У дослідженнях правової комунікації Д. Као послуговується терміном *правова комунікативна дія* (Сао, 2007, р. 65). З опорою на засадничі положення МА, вона поділяє правові МА на три категорії: 1) законодавчі; 2) судові; 3) інші юридичні висловлення. Заповіти дослідниці відносить до третьої з названих категорій. Д. Као поділяє думку Дж. Остіна, що

за допомогою висловлень мовці можуть виконувати дії. Такі перформативні висловлення є ілокутивними актами – мінімальними одиницями спілкування. Дослідниця пропонує структурну модель ілокутивного акту $F(p)$, де F – ілокутивна сила, а p – пропозиційний зміст. Пропозиційний зміст може бути найрізноманітнішим і виникати у різних типах ілокутивних актів. Головне речення надає ілокутивної сили висловленню і визначає спосіб (*mode*) спілкування між мовцем та слухачем, а залежне речення встановлює зв'язок між спілкуванням та світом предметів і подій (Сао, 2007, рр. 65–72). Для створення типології МА Д. Као послуговується класифікацією Дж. Остіна та Дж. Серля, а міжсуб'єктність МА запозичує з теорії комунікативної дії Ю. Габермаса.

Думку стосовно того, що законодавчі акти є МА, поділяє італійський мовознавець Л. Фіоріто. Він зазначає, що мова права налічує велику кількість МА, які належать до категорії перформативів, тобто таких, які є дією. Зокрема, до МА він відносить контракти та заповіді (Fiorito, 2006, р. 101). Л. Фіоріто зазначає, що перформативні висловлення, які притаманні мові права, визначають суспільні норми. Інституційний контекст, який вимагає чіткого окреслення сили висловлення, визначає вживання перформативів у правовому дискурсі (Fiorito, 2006, р. 102). Останні не лише передають інформацію, але й відображають і фактично узаконюють прийняття чи відмову від обов'язків та зобов'язань. Перформативи, таким чином, є суспільною дією, яка регулює стосунки між сторонами (Fiorito, 2006, р. 104). Л. Фіоріто пропонує просте рішення для визначення приналежності МА до перформативу: поставити загальнозживану в юридичних текстах лексему *here by* між підметом та присудком. Відповідно, якщо новоутворене висловлення має зміст, то МА відносять до категорії перформативів (Fiorito, 2006, рр. 109–110). Наприклад: *We order the defendant to pay damages – We hereby order the defendant to pay damages. Hereby* у цьому реченні не спотворює зміст, отже останнє є перформативом. Описуючи правові (*legal*) МА, Л. Фіоріто зазначає, що вони дуже нагадують МА, які у мовознавстві відносять до перформативів, але не є ідентичними до них, оскільки є відмінність між дією і правовою дією. У праві ми говоримо про здійснення правових актів (Fiorito, 2006, р. 110).

Аналіз останніх досліджень показує, що не досягнуто єдності поглядів стосовно основних ознак МА та їхньої типології. Український дослідник Ф. Бацевич зауважує, що поняття дискурсу, мовленнєвого жанру та мовленнєвого акту прийшли у лінгвістику з різних наукових традицій, наголошує на їхній комунікативній природі та ієрархічній будові. Він визначає дискурс як сукупність мовленнєвих жанрів, які послідовно змінюють один одного та організовують людське мовлення (у межах дискурсу). МА автор вважає комунікативним осердям формальних складових мовленнєвих жанрів, тобто фраз та їх частин, що представляють мовленнєві жанри у межах дискурсу (Bacevych, 2002, рр. 30–34). У цьому дослідженні МА розглядаються як складові мовленнєвого жанру, що входить до жанрової палітри правового дискурсу [детальніше див. (Куlyна, 2016, рр. 62–65)].

За своєю природою заповіді складають перформативні висловлення, які передбачають виконання дії відповідно до волі заповідача. Перформативні висловлення у заповідях є класичним перформативом. Н. Андрейчук зазначає, що *класичний перформатив* Дж. Остін називає експліцитним і він повинен містити дієслово теперішнього часу нетривалого виду активного стану дійсного способу. Автор наголошує на часовій віднесеності і позачасовості таких висловлень (Andrejchuk, 2012, рр. 10–11).

Проведений аналіз текстів англійських заповітів (зокрема, другої половини 19 століття) показав, що заповідальна частина заповітів та призначення виконавців мають усі три типи експліцитного перформативу, про які говорить Дж. Остін. Наприклад:

- 1) *First I direct that all my just debts funeral expences and the probate of this my will be paid and discharged and subject ...;*
- 2) *And I give device and bequeath to them their Executors administrators and assigns all the real estate and personal estate ...;*
- 3) *I leave the three children of the late Mr Richard Bamford of Oldham namely Frances Bamford Thomas Beckett Bamford and Richard Bamford each one hundred and fifty pounds (Sarah Beckett, 1849).*

Аналіз текстів англійських заповітів виявив три з п'яти типів МА, виокремлених Дж. Остіном, а саме: екзертиви, комісиви та експозитиви. Так наприклад, екзертиви виражають рішення заповідача про передачу майна на користь певної особи:

- 1) *First I give and bequeath to my two nieces MARYANNE PENNELL, daughter of my brother RALPH PENNELL along with my niece SARAH PENNELL (daughter of my brother RICHARD) all of my whole property to go share and share alike in profit or loss consisting of cattle, horses, swine... (Robert Pennell, 1849);*
- 2) *I give to the minister and chapel wardens of Aston by Sutton the sum of one hundred pounds upon trust to place out the same at interest and expend so much as may be wanted from time to time in keeping in repair my brother's tombstone (under which I hope to lie) and also that of my Uncle aunt and cousin PENINGTONS Tombstone and to distribute annually the surplus of any of such interest amongst the deserving poor of Aston at their discretion (Sarah Beckett, 1849);*
- 3) *I order and direct all my just debts funeral and testamentary expenses to be paid and discharged by my Executors hereinafter named as soon as is conveniently may be after my decease (Sarah Stelfox, 1843);*
- 4) *I give and device unto my grand-nephew EDWARD PERKIN and his heirs the small piece of Freehold Land which I purchased from Peter Pickering situate in Antrobus near the Pools Plat Farm and I also give and bequeath to my said grand-nephew EDWARD PERKIN the best of my two writing desks my best Family Bible and my house pistol (John Barlow, 1839);*
- 5) *And I further declare that my said trustees or trustee for the time being shall stand possessed of my said residuary personal estate and the moneys arising therefrom and also from the sale of my said real estate upon the trusts following that is to say as to one equal third part thereof in trust for my brother JOHN BARBER (Hugh Barber, 1857).*

Було виявлено, що у заповітах зустрічаються низка дієслів, які не фігурують у списках Дж. Остіна та інших науковців, для позначення дарування:

- 1) *I leave the three children of the late Mr RICHARD BAMFORD of Oldham namely FRANCES BAMFORD THOMAS BECKETT BAMFORD and RICHARD BAMFORD each one hundred and fifty pounds (Sarah Beckett 1849);*
- 2) *And I further Will and direct that in case there shall at any time hereafter be any infant presumptively entitled to any part or share of or in any said estate it shall be lawful for my said trustees or trustee to lay out and apply the income arising from every such infants part or share in for or towards the maintenance education or support of any such infant during his her or their minority (Hugh Barber, 1857).*

Призначення виконавців теж розглядаємо як екзертиви. У заповітах вони вербалізуються головно ключовими словами *nominate, constitute*, та *appoint*:

1) *And I nominate constitute and appoint my Wife ANN WRIGHT aforesaid and my son JAMES WRIGHT junior Executrix and Executor of this my Will hereby revoking all other testamentary writings* (James Wright, 1846);

2) *I appoint my Daughter ELIZA WILD my son JOHN WILD and my son in law SAMUEL HOWARTH Trustees and Executors of this my Will* (George Wild, 1857).

Ключові слова екзертивів, які найчастіше зустрічаються у заповітах є: *bequeath, direct, give, order, direct, declare, devise, leave, further, appoint, nominate*.

У заповітах використовуються також комісиви, які виражають обіцянку і матеріалізуються в посвідченнях тестатора:

1) *In Testimony whereof I have hereunto subscribe my name this 15th day of March one thousand eight hundred and fifty two* (John Spragg, 1852);

2) *In witness whereof I the said ROBERT PENNELL the testator have to this my last will and testament set my hand affixed my seal the twenty second day of August in the year of our Lord one thousand eight hundred and forty nine* (Robert Pennell, 1849);

3) *In witness whereof I the said JOHN WRIGHT the testator have hereunto subscribed my hand the day and year first within written* (John Wright, 1849).

Експозитиви у заповітах виражають самопредставлення тестатора. До експозитивів ми відносимо відкликальну частину заповіту. Наприклад:

1) *And I hereby revoke every former Will* (Ann Blackshaw, 1856);

2) *And I hereby revoking all my former Wills by me made* (Peter Barber, 1846).

МА у заповітах розглядаємо як комунікативну дію, проте ця дія відтермінована і вступає в силу після смерті заповідача. Таким чином, дія заповідання та набуття заповітом чинності розтягнені в часі.

Підсумовуючи, зазначимо, що заповіти складають логічну послідовність перформативних МА, які мають ілокутивну силу і є дією заповідання. Аналіз текстів англійських заповітів виявив усі три типи експліцитного перформативу: *I x that; I x to; I x*. Екзертиви, комісиви та експозитиви використовуються у заповітах. Екзертиви у заповітах виражають: а) волю заповідача про передачу майна на користь певної особи та вербалізуються за допомогою дієслів, що позначають дарування (*give, bequeath, order, direct, devise, declare, leave and further*); б) призначення виконавців останньої волі (*nominate, constitute, appoint*).

Комісиви є дією посвідчення заповіту. Відкликальна частина заповіту є експозитивом, на що вказує використання дієслова *revoke*. Аналіз заповітів показує, що *hereby* часто вживається між підметом і присудком, що визначає приналежність МА до перформативу.

Зважаючи на брак наукових розробок, предметом яких є заповіти, наголошуємо на доцільності проведення подальшого вивчення цього об'єкта.

References

- Andrejchuk, N. I. (2012). Komunikatyvna znachushhist' linhvokul'turnyx kodiv v anhlijs'komu parlamens'komu akti epoxu Tyudoriv (Communicative value of linguocultural codes in English parliamentary acts of the Tudors' epoch). *Zbirnyk naukovyx prac': Lnhvistyka*, 2(1 (25)), pp. 5–16.
- Austin, J. L. (1962). *How to do Things with Words*. Oxford : Oxford University Press.
- Bacevych, F. (2002). Terminolohiya komunikatyvnoyi lnhvistyky: aspekty dyskursyvnoho pidxodu (Terminology of communicative linguistics). *Visnyk Nac. un-tu «L"vivs"ka politexnika»*. Seriya «Problemy ukrayins'koyi terminolohiyi»(453), pp. 30–34.
- Bach, K. (n.d.). Pragmatics and the Philosophy of Language. Retrieved from <https://msu.edu>

- Bernal, C. L. (n.d.). A speech act analysis of judicial decisions. In *Interpretation, Law and the Construction of Meaning* (Vol. 1).
- Cao, D. (2007). Legal speech acts as intersubjective communicative action. In *Interpretation, Law and the Construction of Meaning* (pp. 65–82). Springer.
- Deflem, M. (1996). Introduction: Law in Habermas's theory of communicative action. *Philosophy and Social Criticism*, 20(4), pp. 1–20.
- Fiorito, L. (2006). On performatives in legal discourse. *Metalogicon*(XIX, 2), pp. 101–112.
- Habermas, J. (1984). The theory of communicative action. In *Reason and the Rationalization of Society* (Vol. 1). Boston: Beacon Press.
- Kulyna, O. V. (2016). Konstytutyvni oznaky anhlomovnoho movlennyevoho zhanru zapovitu (Constitutional features of a will as a speech genre). *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiya*(21), pp. 62–65.
- Searle, J. (2004). *Filosofija jazyka (Philosophy of Language)*. Moscow: Editorial.
- Searl, J. &. (n.d.). Osnovnye ponjatija isledovaniya rechevix aktov (Basics of speech acts studies). *Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Vipusk XVIII. Logicheskij analiz estestvennogo jazyka*. Retrieved from <http://www.classes.ru/grammar/160.new-in-linguistics-18>

LAST WILLS AND TESTAMENTS AS A LEGAL COMMUNICATIVE ACTION

Olha Kulyna

*Lviv Polytechnic National University
28 a, Bandery St., Lviv, 79013, Ukraine;
okulyna@gmail.com*

The Last Will and Testament is a crucial legal document of inheritance law and plays an important role in the life of any society. The present paper garners sufficient evidence for the study of the given text type along the lines of speech acts linguistics. In this context the Last Will and Testament is shown to be a legal communicative action which entails performative speech acts within the language canvas of the document. Speech acts in Last Wills and Testaments are described as communicative actions that are deferred and come into effect only after the testator's death. Logical sequences of such speech acts within the Last Wills and Testaments can be construed as manifesting a very specific illocutionary force; they are assigned the status of actions of bequeath. The analysis of the texts of the Last Wills and Testaments reveals three types of an explicit performative: *I x that; I x to; I x* and there types of speech acts: exercitives, commissives and expositives. Exercitives express the will of the testator to dispose of his/her real and personal properties before death. They are verbalized with the help of the verbs denoting bestowal (*give, bequeath, order, direct, devise, declare, leave and further*) and appointing the executors or executrices (*nominate, constitute, appoint*). Commissives are acts of testifying. Revocation is a part of the Will which is an expositive speech act in nature; it is verbalized using the verb *to revoke*. The performativeness of the speech acts found in the Last Wills and Testaments studied is strengthened by means of the deictic elements of the type of *here by* placed between the subject and the predicate.

Keywords: Last Will and Testament, legal communicative action, performatives, explicitnesse, speech acts, exercitives, commissives, expositives.